

Another important point to be viewed is the representation of the microconcept “expensive” in Old English and Middle English, as well as its diachronic development.

LITERATURE

1. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики / Николай Федорович Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с.
2. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт : становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 69–75.
3. Левицкий В. В. Семасиология / Виктор Васильевич Левицкий. – Винница : НОВА КНИГА, 2007. – 512 с.
4. Карасик В. И. Язык социального статуса / Владимир Ильич Карасик. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1992. – 330 с.
5. Колесов В. В. О логике логоса в сфере ментальности / В. В. Колесов // Мир русского слова. – 2000. – № 2. – С. 56.
6. Крючкова Н. В. Методы изучения концептов / Н. В. Крючкова // Русская и сопоставительная филология : состояние и перспективы : Международная научная конференция, посвященная 200-летию Казанского университета (Казань, 4-6 октября 2004 г.) : труды и материалы / Под общ. ред. К. Р. Галиуллина. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2004. – С. 271–272.
7. Кубрякова Е. С. Начальные этапы становления когнитивизма : лингвистика – психология – когнитивная наука / Е. С. Кубрякова // Вопросы языкознания. – М., 1994. – № 4. – С. 34–47.
8. Степанов Ю. С. Семиотика. Антология : сборник работ / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : ДЕЛОВАЯ КНИГА, 2001. – 702 с.
9. Стефанский Е. Е. К методологии изучения языковой концептосферы / Е. Е. Стефанский // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия “Философия. Филология”. – 2006. – № 1 (4). – С. 237–246.
10. Фрумкина Р. М. Психолингвистика / Ревекка Марковна Фрумкина. – М. : Академия, 2001. – 320 с.

ПРИНЦИПИ МЕДІЄВІСТИЧНОЇ КОГНІТИВНО-КВАНТИТАТИВНОЇ ЗІСТАВНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ

ОГУЙ О. Д.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Як засвідчує, з одного боку, аналіз сучасної західної медієвістики [10, с. 11], а з іншого, огляд кваліфікаційних робіт із історії мови в Україні [13], проблема аналізу середньовічних текстів, опрацювання дослідниками їх категорій чи груп слів здійснюються традиційними засобами, без застосування сучасної методології, значною мірою нецілісно і часто асистемно, без реконструкції причинно-наслідкових відношень між мовою та культурою середньовіччя. Тому головним завданням для медієвістичних студій на пост-некласичному рівні розвитку лінгвістики постає визначення ключових принципів для реконструкції лінгвокультурних категорій. Відправними для реконструкції виступатимуть наступні визначення та їх міжкатегорійна взаємодія:

Методологія як спосіб пізнання й осмислення об'єктивної дійсності знаходить своє вираження в лінгвістичній системі принципів – наукових парадигм (Т. Кун) як панівних на кожному етапі історичного розвитку системи поглядів на мову, що визначають принципи лінгвістичних досліджень. На противагу загальнонауковим парадигмам: феноменологічним, позитивістським, раціоналістським та функціональним, що відбилися на лінгвістичних парадигмах (генетичній, структуралістичній, прагматичній та когнітивній), нині відбувається ствердження загальнонаукової голістичної, чи цілісної парадигми [7, с. 8]. Ця парадигма, широко застосована в сучасній фізиці, біології, географії, культурології тощо, ґрунтується на концепціях голістичної цілісності (Ф. Мозер) та модулярного функціонування, синергії та емерджентності дисипативних структур (Г. Хакен, І. Пригожин та ін. [9]), коли модулярні підсистеми явища (у т.ч. і мовного феномена) роблять його цілісною функціонуючою системою. Така парадигма має бути покладена в основу “нової філології”.

Мета: синергія, голізм та встановлення “параметрів порядку”. Загалом мова як засіб комунікації є цілісною, голістичною системою, що містить модулярно-фрактальні підсистеми, які завдяки синергійній кооперації перевищують їх сумарні властивості [2, с. 22]. Синергія виявляється, як правило, в нелінійних (нестійких) системах, які в “пунктах дифуркації” (переломний час) через вторгнення випадкової флуктуації (як повільного процесу неурівноваженої системи) можуть перейти в один із можливих станів нової якості. Саме культурними флуктуаціями викликані такі мовні феномени як поява нового слова, утвердження іншомовного запозичення чи актуалізація нової семи / семного комплексу в уже відомого слова, що, як правило, відбуваються у напрямку до “атрактора”, цільового кінцевого стану. Саме атрактор (як нова концепція християнства чи зміна морально-ідеологічних установок у культурі рицаря в епоху середньовіччя) визначає дисипативні процеси відкидання неоптимальної для нього мовної форми (неактуального запозичення, непотрібної семи чи навіть слова-терміна тощо). Ці явища, викликані флуктуаціями дисипативних процесів, відбуваються за певних параметрів порядку, що мають кількісну характеристику, описуючи макроскопічну структуру та визначаючи мікроскопічні частини системи. Оскільки причини та наслідки здебільшого належать до різних дисциплін, то синергетика, спрямована (за принципом “все взаємопов’язано”) на дослідження взаємодій на стику між науками (як, наприклад, лінгвістика – історія – психологія), використовує перенесення методів та моделей з однієї науки в інші. Це, на нашу думку, має стосуватися й вивчення лінгвокультурних категорій менталітету.

Загальний об’єкт: ментальність (від лат. Mens “думка”, тобто те, що стосується духу) входить до панівного світогляду людей, норм їх поведінки, властивих для певної соціальної групи людей, а у такий спосіб для культури всієї нації відповідної історичної епохи. За істориком Петером Дінцельбахером (Dinzelbacher), історично “ментальність є ансамблем способів і змістів думок і почуттів, що мають вирішальне значення для певного колективу в певний час” [11], репрезентуючи частину культури. Колектив творять люди середньовіччя, які в такому формулюванні “не більше, ніж абстракція” [3, с. 40], бо в тогочасному суспільному житті співіснували полярні типи цих людей: феодала та се-

ляни, освічені та неосвічені, клірики та миряни. Тому, враховуючи суперечливий характер колективу, для опису менталітету як вираження культури доцільно відбирати (враховуючи лінгвістичний характер роботи) вагомі для всіх типів лінгвокультурні категорії як окремі модулі (наприклад, кольоропозначення) у мовній картині світу (МКС, термін L. Weissgerber).

Простір і час у середовищі: мова та діалекти на етапах розвитку. Мова, що є середовищем та ключовим засобом вираження менталітету й культури, проходить різні етапи розвитку та зазнає лінгвокультурні впливи сусідніх країн, що вимагає врахування для мов дослідження. На ранніх етапах розвитку мова (ДВН; да) практично не мала ніяких інших форм існування, крім діалектів. Більше того, і згодом – у наступні періоди (далі свн.: 1050-1350) – діалекти виступали основною формою існування мови, якою послуговувалися як нижчі, так і вищі верстви населення, що практично було неписьменним. Спроба утвердити свідомо оброблену мову куртуазно-лицарської літератури виявилася в епоху Високого Середньовіччя малоефективною через низький рівень освіченості та феодальну роздробленість Німеччини. На формування німецьких діалектів та мови, що виникне на їх основі, вплинули й мови сусідніх держав, вищих за рівнем культури: *латинська* як мова релігії, особливо визначальна для ДВН, та *старофранцузька* (разом із *старопровансальською*). Остання через флуктуацію нового атрактора (культури рицарства) призвела в сусідній свн. мові до поповнення новою лексикою, семантичного варіювання наявних слів у межах частково запозичених літературних жанрів (розпочинаючи від перекладного роману 1140-х рр.).

Часові аспекти в межах періодів. Мова, її лексичний склад, постійно функціонує та внаслідок цього розвивається в часі, бо “немає нерухомості у мові” (І. А. Бодуен де Куртене). Синхронія та діахронія традиційно розглядаються, слідом за Ф. де Соссюром, як антонімічні поняття, хоча деякі дослідники (Б. М. Задорожний, Г. Климов та ін. від часів ПЛГ) намагалися поєднати ці два аспекти. На їх думку, завдяки **синхронному аспекту** досліднику вдається простежити системне функціонування компонента, а за допомогою **діахронії** – розвиток його форми, змісту та вживання. **Діахронію** як різночасовість компонента / системи розглядають нині як *ближню*, обмежену життям одного покоління, і *далеку*, не обмежену в часі [4]. Попри те, значна тривалість у часі, а як наслідок цього – суттєві зміни, що їх зазнають упродовж усього періоду окремі підсистеми мови (у першу чергу, лексична), поза сумнівом, дають підстави К.-П. Вегері [14, с. 1006] писати про діахронію трьох століть, а медієвістам – розглядати кожний внутрішній відрізок двн. чи свн. періоду як синхронну систему. Тому, гадаємо, в історикомовних дослідженнях слід враховувати саме *середню* діахронію, обмежену певними, відносно тривалими відрізками часу, що перевищують життя одного покоління не лише втричі (90-100 років), а й вдвічі (50-60 років). Саме такими часовими проміжками обмежується тривалість існування певного історико-літературного жанру в класичному його розумінні (як, наприклад, куртуазна література “одного покоління”: 1183-1220; куртуазно-епігонська література “двох поколінь”: 1220-1280; бюргерська дидактична література “трьох поколінь”: 1250-1350).

Середньовічна культура як всеоб'ємлюча (над-)знакова система була цілісною [3, с. 27], радше цілісно-модулярною організацією, що емерджентно перевищувала суму своїх компонентів. Вона включала як модулі універсальні поняття (типу: простір, час, число) та форми сприйняття (у т.ч. колір), зв'язані між собою “сіткою координат”, за допомогою якої як “моделлю світу” люди сприймали дійсність і вибудовували у своїй свідомості образ світу, яким керувалися в своїй поведінці [3, с. 30]. Світ середньовічної культури утворює в суспільстві певну глобальність – це “як би повітря, що ним дихають усі члени суспільства, те невидиме середовище, в яке вони занурені”. При цьому типові “категорії культури – це не сама культура, це лише деяка сітка координат, накладена на живу, пульсуючу та мінливу дійсність” [3, с. 11]. Це стосується глибокого символізму, який пронизував середньовічне життя на всіх рівнях – від витонченої телеологічної екзегези до ритуалів посвяти в лицарі [3, с. 24], що має враховуватися для адекватного сприйняття пам'яток.

БОГ як ключова парадигма середньовічної культури. Ідея Бога була постулатом середньовіччя, вищою істиною, навколо якої групувалися всі уявлення та ідеї людей, ідея, з якою співвідносилися всі їх культурні та суспільні цінності, “кінцевий регулятив, принцип всієї картини світу епохи” [3, с. 19]. Учення мислителів були спрямовані на осягнення Бога – творця всього видимого й невидимого світу, що існує не сам по собі, а як засіб для пізнання божого розуму [3, с. 25]. Богослів'я поставало своєрідним узагальненням соціальної практики людини середньовіччя, воно давало загально знакову систему, “в термінах якої члени феодального суспільства усвідомлювали себе й світ та знаходили його обґрунтування та пояснення” [3, с. 26]. Поряд з ним, субстратно співіснували й рештки дохристиянських язичницьких вірувань, досить індивідуальні для різних регіонів Німеччини та Європи.

Медієвістична реконструкція (на трьох рівнях): для декодування менталітету мовців німецького Середньовіччя застосовують його реконструкцію. Реконструкція (як процес і результат гіпотетичного відтворення чи встановлення певних, здебільшого вже зниклих характеристик середньовічного менталітету може відбуватися на трьох рівнях: (а) через аналіз літературних пам'яток; (б) через аналіз певних фрагментів мовної картини світу (Л. Вайсгербер); (в) через етимологічно-змістовий аналіз слів. За результатами досліджень [6], перший рівень показує верхній шар – змістово-подієвий, який можна й далі декодувати; другий рівень, на основі кількісних показників щодо уживаності компонентів груп, дозволяє встановити у МКС морально-ідеологічні установки попереднього суспільства (МІУС) типу: боротьба за славу та багатство, вірність вождю, залежність від Долі тощо; третій – глибинний рівень, що досягається за допомогою семантико-етимологічного аналізу слів та кількісних характеристик утворених ними груп, дозволяє детальніше заглянути в глибину століть, частково доповнити комплекс духовних цінностей (наприклад, англосаксів VII ст. чи давніх германців епохи переселення народів IV-VI ст.), відтворених автором для англо-саксонського “Беовульфа” за допомогою аналізу МІУС.

Мовна-картина світу (МКС) як напрям реконструкції. Як у текстах, так і в словниках МКС репрезентована словами й фразами, згрупованими за семантикою в різночастиномовні лексико-фразеологічні поля. Реконструкція

охоплює у такий спосіб усі мовні засоби, що відносяться до різних, як правило, **основних** частин мови (іменники, дієслова, прикметники, прислівники), на яких історично відбилися й давнє синтагматичне мислення, і його синкретичність, що пройшли етапи синкретичної менталізації (7-13 ст.), ідеї 14-16 ст. та ідентифікації 17-20 ст. (М. В. Піменова). У складі одночастиномовних ЛСГ, разом із співвідносними (номінальними, ад'єктивними, абвербіальними, вербальними) фразеологізмами, вони входять за спільною семантичною ознакою в єдине різночастиномовне лексико-фразеологічне, чи фразео-семантичне поле.

Мінімальним же системним угрупованням для вивчення певної семантики в історії мови виступає ЛСГ прикметників, які, оптимально виражаючи сигніфікативний компонент значення, найкраще зберігають морально-ідеологічні установки середньовіччя. Для більшої об'єктивності та контрасту доцільно враховувати й інші системні угруповання (іменників, дієслів) тощо.

Кількісна презентація: Характеристики навколишнього світу передавалися іменниками, дієсловами, фразеологізмами, організованими в ЛСГ, однак основним засобом виступали прикметники, які зберігали в семантичних структурах слова морально-ідеологічні установки суспільства. Денотативно пов'язаними з іменниками, вони водночас відображали їх смислові властивості, тобто їхню природу. Тому прикметники отримували в літературних творах певні функції, такі як номінативну, інформативну, емоційну, естетичну, символічну тощо, що слід реконструювати в сучасних роботах.

Прикметники функціонують в епосах та інших текстах як сталі епітети, виконують у цих текстах важливу функцію виділення іменника та підкреслюють необхідну якість. Ужиток цих прикметників, кількість їхніх СВ характеризує якісні особливості світосприйняття у давні часи; кількості слововживань (СВ) акцентують специфіку сприйняття світу, властиву для менталітету в стародавні часи. Тому медієвістика має ґрунтуватися не лише на якісній реконструкції, а й на кількісній, якщо не хоче залишатися на поверхні феноменів. Поєднання результатів наближає до цілісної істини, бо, за старим тамільським прислів'ям 2 ст. н.е., “букви і числа, чи це не ока два, яким відкрита суть ества?”.

Динаміка мови знаходить своє вираження в розмаїтті її феноменів. Все, що виражається засобами мови (менталітет; мовна пам'ятка; слово та його значення; синонімічні ряди і т.д.), змінюється чи варіює в часі і, за А. фон Салтенем, немає нічого, що могло б зупинити цей процес! У сучасній лінгвістиці варіювання розглядають як фундаментальну властивість мови [1, с. 5].

Динаміка як причина мовного розмаїття виявляється через дві протилежні тенденції: з одного боку, тенденції до єдиного лексичного інвентарю, необхідного для динаміки комунікації, а з іншого, до його постійних змін, необхідних для вираження позамовних змін. Динаміка на рівні текстів виражається через історичний розвиток соціально-історичних жанрів, на рівні окремого слова виявляє себе в умовах нової ситуації як прагматично-епідигматичну деривацію семантичних складників: окремих компонентів (сем) та значень (семем, ЛСВ) чи проміжних семних комплексів, а на рівні слів через синонімію чи ЛСГ відбувається як варіювання лексичного складу мови для вираження певної теми. Історичне варіювання синонімів полягає в адаптивній здатності мови виконувати свою комунікативну функцію, навіть у мінливих умовах для вираження від-

мінних тем. Динаміка структурної організації розглянутих прикметників кольору залежить від типу семантичної організації у тексті.

Мова середньовіччя знаходилася під впливом латинської мови як мови середньовічної культури, що значною мірою спостерігається в семантиці ДВН і СВН. Під **семантикою** в оперативному відношенні розуміють “смыслову структуру” (І. В. Арнольд) чи “семантичну систему” (О. Д. Огуй) будь-якого багатозначного слова, що включає декілька епідигматико-дериваційно пов’язаних семем (значень), які оперативно складаються з сем (окремих слів тлумачення) та семних комплексів. Ключовим елементом опису синкретичної семантики середньовіччя, яка лише розпочинає формуватися, постає семний комплекс (СК), виділений у словникових описах через відмінність семантики семиколоном (крапкою з комою), що, за результатами робіт автора для синхронії [5], має шанси завдяки уживаності розвинутих в окрему семему.

Для визначення семем, їх окремих сем і семних комплексів, властивих для колірних слів у ДВН чи СВН, визначальними були не стільки лексикографічні дефініції, як ситуативні умови їх контекстного вжитку (опис одягу, прикрас); контекстно обмежені вирази (шкіра, волосся, очі; дорогоцінне каміння: смарагд, рубін, топаз) (kontextrestringiert: Barbara Schäfer-Priess); стандартні порівняння на кшталт “Wiz alsam swan: лебідь” або “swarz wie rabe: як ворон”, як правило, орієнтовані на природне забарвлення певних тварин, феноменів або явищ, що застосовуються для ідентифікації відповідних кольорів; саме вони “створюють правила” для їх сприйняття (Sabine Obermaier [12]).

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляевская Е. Г. Семантика слова / Елена Георгиевна Беляевская. – М. : Высшая школа, 1987. – 128 с.
2. Бутов В. Н. О некоторых проблемах синергетического анализа / В. Н. Бутов // Вісник Запорізького національного університету. – Запоріжжя. – № 2. – 2008. – С. 19–23.
3. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры / Арон Яковлевич Гуревич. – М. : Искусство, 1984. – 350 с.
4. Земская Е. А. Динамика системы современного русских словообразовательных норм / Е. А. Земская // Neue Wege der slawischen Wortbildungsforschung : 2. Tagung der internat. Kommission für slawische Wortbildung. 9–11.10.1997. – N. Y., 1999. – S. 257–264.
5. Мельник Р., Огуй О. Проблема виділення семних комплексів до епідигматичних характеристик прикметників зі значенням “старанний” / Р. Мельник, О. Огуй // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 267 : Германська філологія. – Чернівці : Рута, 2005. – С. 20–33.
6. Огуй О. Д. Реконструкція давнього світосприйняття в англосаксонському “Беовульфi” (спроба кількісного підходу) / О. Д. Огуй // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 136 : Германська філологія. – Чернівці : Рута, 2002. – С. 37–44.
7. Огуй О. Д. Пошуки методологічної та методичної основи для нової філології / О. Д. Огуй // Науковий вісник Чернів. Торгів.-економ. інституту КНТЕУ. – Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2005. – Вип. 2–3 : Гуманітарні науки : філологія. – С. 145–152.
8. Селіванова О. О. Лінгвометодологія – наукова парадигма – епістема / О. О. Селіванова // Науковий вісник Чернівецьк. ун-ту. Слов’янська філологія. – Чернівці : Чернівец. нац. ун-т, 2009. – Вип. 475–477. – С. 200–206.

9. Хакен Г. Синергетика / Герман Хакен. – М. : Мир, 1980. – 408 с.
10. Bein Th. Germanistische Mediävistik / Thomas Bein. – Berlin : Erich Schmidt Verl., 2005. – 253 s.
11. Dinzeltacher P. Mentalitaet / P. Dinzeltacher. – Режим доступу : <http://de.wikipedia.org/>
12. Farbiges Mittelalter?! Farbe als Materie, Zeichen und Projektion in der Welt des Mittelalters :
13. Symposion des Mediävistenverbandes 1–5 März 2009. – Programm und Abstracts. – Bamberg : ZeMas, 2009. – Режим доступу : www.farbiges.mittelalter.de
14. Oguuy O. Stand und neue Schwerpunkte in der Germanistik der Ukraine / O. Oguuy // Dritte Bayerisch-Ukrainische Germanistentagung an der Ukrainischen Freien Universität München “Germanistik als internationale Wissenschaft”. – München, Lwiw : BaK, 2005. – S. 58–70.
15. Wegera K.-P. Grundlagenprobleme einer mittelhochdeutschen Grammatik / K.-P. Wegera // Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache. – Berlin : W. de Gruyter, 2000. – S. 1304–1320.

ЗІСТАВЛЕННЯ МЕНТАЛЬНИХ І ФІЗИЧНИХ ПРЕДИКАТИВ СТАНУ В СЛОВНИКУ ТА КУЛЬТУРНОМУ ТЕКСТІ

ТИЩЕНКО О. В.

*Рівненський інститут слов'янознавства
Київського славістичного університету*

Побутові аналоги філософських й етичних термінів, – зазначає Н. Д. Арутюнова, – утворюють фрагмент лексики природних мов, які відбивають ичну філософію людини. Остання становить результат взаємодії багатьох чинників, таких як національна традиція і фольклор, релігія й ідеологія, життєвий досвід, почуття й цінності. Дослідниця виокремлює два семантичні шари лексики – ІСТИНА, ЗНАННЯ, куди належать епістемічні поняття сфери ментальних дій і СУДЬБА, яка описує все те, що відбувається з людиною [1, с. 456].

З епістемологічного погляду “внутрішній універсум людини описується через взаємодію трьох сфер – волі, почуття й інтелекту, а тому суто волітивних чи емотивних та ментальних предикатів у семантичному континуумі певної мови небагато” [9, с. 228]. В семантичному полі ментальних й емотивних предикатів різних мов чільне місце посідають емотивні концепти, що є результатом моделювання міфологічних ментальних структур [7, с. 1] в межах первісної, прелогічної і сучасних мовних картин світу. Так, ще В. Даль і О. Брюкнер звернули увагу на те, що лексема *ТОСКА* – польськ. *TEŃSKNOTA* етимологічно зв’язані з ідеєю “стиснення” (через спорідненість цих лексем с *тискать*, польське *utyskiwać* О. Брюкнер пов’язує з цслов. *туска* і рос. *тоска*, д-рус. значення слова *тѣска* “стеснение, горе, печаль; беспокойство, волнение” фіксує і “Словар” І. Срезневського), які, можливо, й маркують семантику традиційного страху як *спустошення*, що виникає внаслідок “прориву хронічної пустоти” в “культурний простір потойбіччя, смерті” (Є. Стефанський). Концепт НУДЬГА (рос. *ТОСКА*) персоніфікується, антропоморфізується, позаяк вона може *нападати, покривати, лежати* на якихось предметах (наприклад, в російських замовляннях), *їсти*, водночас в ній може бути відсутній суб’єкт (безособові конструкції типу *нудити білим світом*) чи, навпаки, перетворюватись на конкрет-